

A katolikus Luther-kép kialakulása és történeti változása

Köztudomású, hogy a II. Vatikáni zsinat (1962–1965) nyomában a katolikus egyház álláspontja az „elszakadt” protestáns „testvérekkel” szemben (lásd az ökumenizmusról szóló dekrétum: *Unitatis redintegratio* 9. fejezetét) gyökeresen megváltozott. Az viszont már kevésbé ismert, hogy a német katolikus egyháztörténetírás a reformáció újraértékelését már fél évszázaddal korábban megkezdte. A szakdolgozatok és állásfoglalások száma az 1920-as évektől kezdve úgy megszorodott, hogy Hubert Jedin (1900–1980), korunk egyik legjelentősebb egyháztörténésze már 1931-ben, egyetemi magántanári székfoglaló előadásának témájaként ennek a fejlődésnek a vizsgálatát választhatta.¹ Miként is alakult ki a reformációról és annak vezéréiről, Luther Mártonról alkotott kép a katolikus egyházban? Johannes Cochlaeus 1549-ben Mainzban közzétett *Commentaria de actis et scriptis Martini Lutheri* című műve 350 éven keresztül rányomta bélyegét a hivatalos katolikus történetírára.²

Johannes Cochlaeus, eredeti nevén Johannes Dobeneck 1479-ben Raubersried nevű faluban született.³ Faluja Wendelstein plébániájához, ez pedig az eichstätti egyházmegyéhez tartozott. *Wendelstein* német nyelven csigalépcsőt is jelent. Ezért Dobenecket, amikor 1507-ben első írását megjelentette, egyik humanista barátja Cochlaeusnek (coclaeae = csiga, coclaeae = wendelsteini) nevezte el. Egyik plébános nagybátyja támogatásával a kölni egyetemen tanult, ahol 1507-ben a *magister artium* fokozatot, az ezt követő kétéves teológiai tanulmány után pedig a teológia professzora címet nyerte el. 1510-től kezdve a nünbergi St. Lorenz iskolán tanított és annak rektora volt. 1515-ben további tanulmányokra Itáliába utazott, ahol 1517-ben Ferrarában teológiai doktori fokozatot is szerzett. Kétéves római tartózkodásának (1517–19) egyik fontos állomása pappá szentelése (1518) volt. Még Rómában érte a hír, hogy a frankfurti (am Main) *Liebfrauenkirche* esperes-plébánosának választották. 1528-ig maradt Frankfurtban. Ekkor mint udvari pap György szász herceg szolgálatába lépett. Amikor azonban György utódja, Henrik herceg Szászországban bevezette a reformációt, Cochlaeus Sziléziába távozott. A boroszlói (Breslau) káptalan kanonokja lett. Itt érte a halál 1552-ben.

Cochlaeus kezdetben rokonszenvezett Lutherrel és a reformáció teológiájával. Csak 1520 őszén változtatta meg ezt a nézetét, miután Luther nagy vitáitát (*De captivitate Babylonica*... *An den christlichen Adel deutscher Nation von der christlichen Standes Besserung*) olvasta, és elhatározta, hogy a katolikus hit védelmének szenteli életét: „Köből kell annak lennie, akinek a jelenlegi, valamennyiünket fenyegető veszélyben nincs bátorsága életét és hírnevét kockára tenni.”⁴ Cochlaeus harminc évet szentelt ennek a küzdelemnek. 1521-ben mint Alexander nuncius tanácsadója vett részt a wormszi birodalmi gyűlésen. 1524-ben Lorenzo Campeggio pápai követet kísérte el a nünbergi birodalmi gyűlésre és a regensburgi Conventre. 1526-ban Albrecht mainzi bíboros-érsek mellett látjuk a speyeri birodalmi gyűlésen. Az 1530-as augsburgi birodalmi gyűlésen György szász herceg tanácsadója volt, és jelentősen közreműködött a *Confessio Augustanara* adott katolikus válaszirát, az úgynevezett *Confutatio* megszerkesztésében. 1540–1541-ben a hagenauai, wormszi és regensburgi hitvita és az 1549-es mainzi tartományi zsinat egyik főszereplője volt.

Cochlaeus rendkívül termékeny író volt. Írásainak száma — melyeket még ma sem ismerünk teljesen — megközelíti a kétszázat. Azon hitvitázók közé tartozott, akik a reformáció egész irodalmát ismerték. Alighogy megjelent Luther, Melanchton és a többi reformátor egy-egy írása, Cochlaeus máris megírta válaszáat. Egész életében gyűjtötte a reformációra vonatkozó írásokat, rendeleteket, pápai, császári iratokat, leveleket. Nagy írása, a *Kommentár* magvát már 1532-ben összeállította. Műve azonban akkor kéziratban maradt, mert nem sikerült előteremnie a nyomdaköltségeket. Csak 1546. február 18-a, Luther halála után vette elő újra a kéziratot, amely átdolgozva és alaposan kiegészítve 1549-ben jelent meg. Ezt 1565-ben Párizsban egy második, majd 1568-ban Kölnben egy harmadik kiadás követte. A német fordítás 1528-ban Ingolstadtban látott napvilágot, majd még két további kiadást (1611, 1622) ért meg.

Cochlaeus monumentális művét — a német kiadás három kötetet tesz ki — már a kortársak is, természetesen katolikus részről, elragadtatással fogadták. Munkája ugyanis a reformáció történetének nem egyszerű elbeszélése, hanem annak egyúttal forrása is. Cochlaeus Luthertől 140 írást, valamint negyven más protestáns vitairatot idéz. A kritika bebizonyította: egyetlenegy idézete sem hibás, Cochlaeus egyetlenegy protestáns írásnak sem torzította el az értelmét.⁵ A katolikus vitairatok közül harminchetet közül. Valamennyi császári, pápai, kül- és belföldi hercegi rendeletre és vallásügyi mandátumra hivatkozik, azokat részletesen idézi. Kilencvenkilenc saját vitairatát vonultatja föl. Kora legjelentősebb röpiratairól és a birodalmi gyűlések vallásügyi döntéseinek szó szerinti ismertetéséről sem feledkezik meg. Részletesen dokumentálja Luther kihallgatását Cajetán bíborosnál Nürnbergben (1519), az úgynevezett lipcsei hitvitát (1520), Luther exkommunikációját, a wormszi birodalmi gyűlést (1521), a parasztháborút (1524—1525), a speyeri 1526-os és 1529-es, valamint az 1530-as augsburgi birodalmi gyűlést, az úgynevezett wittenbergi *Concordiát*, Luther halálát és az 1546-os regensburgi birodalmi gyűlést. Cochlaeus felvonultatja korának összes jelentős teológusát és humanistáját, elsősorban Johannes Ecket, Thomas Morust, Johan Fabrit, Rotterdami Erasmus és Gasparro Contarinit. Nagy súlyt fektet a reformációval kapcsolatban a sorbonne-i és löweni egyetemek ítéletére. Röviden: Cochlaeus „kommentálja” Luther Márton életét, működését, sőt átfogó képet nyújt az egész reformációról.⁶

Nem fér kétség ahhoz, hogy Cochlaeus könyvében tárgyilagosságra, az igazság megírására törekedett. Azonban az sem kétséges, hogy elfogult író volt. Mint a római egyház szenvedő tagja nem rendelkezett megfelelő történeti távlattal, sőt azzal a mélyebb teológiai belátással sem, amely már a trienti zsinat nagy teológusait is jellemezte. Munkája tehát szenvedélyes állásfoglalás: a reformáció történetének nemcsak kütfő-szerű feldolgozása, hanem egyúttal a reformáció és Luther Márton „cum ira et studio” bírálata is. Polémikus hangvételű ítéletei évszázadokra rányomták bélyegüket a katolikus teológiai irodalomra és egyháztörténetírásra.

Mind a német (Johannes Pistorius 1598, J. Surius 1566), mind a nemzetközi szakirodalom az ő nyomdokán haladt. A francia ferences, Simon Fontaine munkája (*Histoire de nostre temps*, 1558) egyenesen a *Kommentár* fordítása volt. A későbbi jelentős történészek, mint az olasz Oderich Raynald (Rinaldi, *Annales*, 1646) és a francia Alexander Natalis (Noel OP. *Selecta historiae ccla. capita*, 23. k, 1676—86) és a német Martin von Cochem (*Kirchliche Historien*, 1694—1710) sem képesek szabadulni Cochlaeus kliséjétől. Már kissé elfogulatlanabb volt a Kaspar Ulenberg 1593-ban írt, de csak 1622-ben publikált munkája (*Vita Lutheri*) és két neves francia történész, Louis Mainbourg S. J. (*Histoire du Lutherisme*, 1680) és Louis Ellies Du Pin (*Histoire de l'Eglise*, 1701—1703) idevágó tanulmányai. Ez utóbbiak indexre kerültek, s a szerzők továbbra is Cochlaeus nyomában jártak.

Úgy látszott, a felvilágosodás, és az ezzel együtt járó vallási türelem gyökeres változást hoz. A katolikus egyháztörténészek,⁷ mint Matthias Dannenmayer, Cosmas Schmalfus, Johann Schröck — akiknek kézikönyvein papi generációk és a művelt hívők ezrei nevelkedtek (nálunk Magyarországon is!) — egyenesen új Luthert fedeztek fel: elismerték mély vallásosságát, szorgalmát, műveltségét, szónoki és írói képességét, sőt egyes tanainak igazát is, mindezt természetesen anélkül, hogy írásait komolyan tanulmányozták volna. Ezen új irányzat egyik mozgatórugója tagadhatatlanul a korabeli teológusok Róma-ellenes hangulata volt, akik Lutherben Róma áldozatát látták. A kevés eredményt felmutató felvilágosult teológusok (*Wandel ohne Fundament*, H. Jedin) nyomába azonban a múlt század elején már új szemléletmóddal rendelkező teológusok léptek, akik képesek voltak Luther teológiai fejtegetéseit is feldolgozni. Ezek közé tartozott Johann Adam Möhler (*Symbolik*, 1832) és Johann Alzog (*Universalgeschichte der christlichen Kirchen*, 1841).

A fejlődés további útját azonban a német egyházpolitika és a katolikus egyháztörténetírás elvágta. Az 1830-ban kirobbant úgynevezett kölni zavargás (Kölner Wirren, Kölner Ereignis), majd a német kultúrharc (1870—1887) teljesen elmérgesítette a katolikus és protestáns egyház viszonyát Németországban, a német katolikus egyháztörténetírás pápája pedig, Ignaz Döllinger a reformációról írott műve harmadik kötetében (*Die Reformation*, 1848) és az első nemzetközi hírnévre szert tett katolikus lexikonban (*Wetzer und Weltes Kirchenlexikon*, 1851) Luthert és a reformációt a leghatározottabban támadta és elvetette. Döllinger szellemében jelent meg a német dominikánus, a Vatikáni Könyvtár igazgatójának, Heinrich Deniflnek az írása Luther pályakezdéséről és a reformáció első éveiről (*Luther und Luthertum in ihrer ersten Entwicklung*, 1903), amely bár Luther és a reformációs irodalom lepecskondiázása miatt a német evangélikusok hallatlan felháborodását váltotta ki, ugyanakkor azonban a fiatal reformátor fejlődését is megrajzolta.

Jegyzetek

1. Hubert Jedin: Die Erforschung der kirchlichen Reformationgeschichte seit 1876. Münster 1931; — 2. Vö. Adolf Herte: Das katholische Lutherbild im Bann der Luther-kommentare des Cochläus. 3. kötet Münster 1943; — 3. Remigius Bäumer: Johannes Cochlaeus. Münster, 1980; — 4. Bäumer: ugyanott 21. o.; — 5. Bäumer: ugyanott 105. o.; — 6. Bäumer: ugyanott 105. o.; — 7. Hubert Jedin, Kirchengeschichtsschreibung und Kirchengeschichtswissenschaft, in: Handbuch der Kirchengeschichte I., (ed. H. Jedin) Freiburg 1962. 43. o.; — 8. Hubert Jedin, Wandlungen des Lutherbildes in der katholischen Kirchengeschichtsschreibung, in: Wandlungen des Lutherbildes, Studien und Berichte der Kath. Akademie in Bayern, Heft 36. Karl Forster, Würzburg, 1966, 79—101.

Következő számainkból

Graham Green: Miért vagyok még mindig katolikus?

Andorka Rudolf: A társadalmi válság

Dobszay László: A liturgikus reform még el sem kezdődött

Békés Gellért: Kereszténység a harmadik évezred küszöbén

Kunszt György: Szabó Lajos a közép-európai gondolkodó

Szemelvények Szabó Lajos írásaiból

Keresztes Szent János: A Lélek Éneke

Esterházy Péter: Hrabal könyve